

10. Савчин М.В. Духовний потенціал людини (Навчальне видання) : [монографія]. – Вид. 2-ге, пер. доп. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2010. – 508 с.
11. Фромм Э. Психологія і етика. – М. : Республіка, 1993. – 415 с.

Вовк В.О.

*аспірант кафедри педагогічної та вікової психології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника*

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ «ПОЗИЦІЯ» ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Прояв назовні внутрішнього світу особистості можливий за наявності у неї цінностей, ідеалів, установок, переконань, що відображаються у сукупності ставлень людини до світу, до людей, до свого місця і призначення у світі. У сучасній психологічній науці подібну стійку систему ставлень, що інтегрує всю особистісну структуру, забезпечуючи людині певний рівень включеності в життєдіяльність соціального середовища, самовизначення як суб'єкта власного життєвого шляху та способу життя прийнято називати позицією.

На сьогодні вивчення позиції людини є багаторівневою та багатоаспектною проблемою. Не існує чіткого визначення даної категорії, її структури та компонентів. Зокрема, у психологічній науці проблемою позиції особистості займалися В.Н. Мясіщев, А.Н. Леонтьєв, С.Л. Рубінштейн, А.В. Брушлинський, В.І. Слободчиков та ін.

Слово «позиція» відоме здавна. Ввів у науковий обіг означений термін відомий австрійський психолог, засновник індивідуальної психології А. Адлер, який дану категорію пов'язував з прагненням особистості до успіху, самоствердження, спільності.

Термінологічні словники найчастіше відтворюють трактування позиції, вміщене в словнику під загальною редакцією А.В. Петровського і М.Г. Ярошевського, у двох аспектах: «Позиція (від лат. *positio*) – 1) стійка система ставлень людини до певних сторін дійсності, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках. Позиція – утворення, що розвивається. Зрілість позиції характеризується несуперечністю й відносною стабільністю; 2) інтегральна, найбільш узагальнена характеристика становища індивіда у статусно-рольовій внутрішньо-груповій структурі» [4]. Відповідно, можна виокремити два

найбільш загальні підходи до розуміння категорії. За першого (соціологічного) підходу низкою дослідників акцентується увага на статусно-рольовій складовій позиції (Б.Г. Ананьєв, О.Г. Асмолов, І.С. Кон, Дж. Маєрс. В.Б. Ольшанський та ін.) і розуміється як щось зовнішнє до особистості, те місце, яке вона посідає в системі відносин.

У другому (психологічному) підході позицію розглядають як внутрішній компонент структури особистості. На думку Б.Г. Ананьєва позиція особистості як суб'єкта суспільної діяльності й поведінки є складною системою, що включає: ставлення людини до суспільства в цілому і спільностей, до яких вона належить, до праці, людей, самої себе; установок і мотивів, якими вона керується у своїй діяльності; цілей і цінностей, на які спрямована ця діяльність. Дане поняття відтворює прояви діяльнісної сутності людини, наділеної свідомістю і здатністю приймати рішення, обирати певну лінію поведінки, так або інакше оцінювати, а отже, так або інакше ставитися до зовнішнього світу. Як підкреслює автор, все це – характеристики особистості, які визначають її світогляд, життєву спрямованість, суспільну поведінку, основні тенденції розвитку. Сукупність цих властивостей особистості, що постійно реалізується в суспільній поведінці, закріплюється в образі її життя [1].

Згідно теорії С.Л. Рубінштейна, позиція – це те, що пов'язує свідомість та особистість, виражає їх єдність. Без свідомості як здатності зайняти певну позицію немає особистості. Завдяки свідомості особистість набуває здатність зайняти певну позицію в житті, що характеризує рівень розвитку свідомості особистості.

Дещо інше розуміння позиції пропонував А.Н. Леонтьєв. Він вважав, що позиція – це не результат, а передумова і умова розвитку особистості. Необхідність зайняти ту чи іншу позицію, визначитись у своєму ставленні до життя об'єктивно виникає перед кожною людиною на певному етапі життєвого шляху. Усвідомивши свою позицію, особистість піднімається на новий рівень розвитку [1].

Для Л.І. Божович позиція виступає насамперед як система спрямованості особистості, її мотивів, потреб, прагнень які зумовлюють певне ставлення людини до дійсності, до соціального оточення й до самої себе та визначають конкретну лінію її поведінки. Центральними елементами такої системи спрямованості є особистісні смисли, які розуміються як смислові установки, значущі мотиви, заради яких особистість діє. Такі установки проявляються як готовність людини діяти певним чином у різних проблемних ситуаціях, у тому числі й у ситуаціях морального вибору. Позиція особистості як суб'єкта суспі-

льної поведінки й діяльності виступає складною системою її ставлень, установок і мотивів, цілей і цінностей, які можуть бути як про-соціального, так і асоціального змісту. Ієрархія таких складових, домінування про-соціальних або ж асоціальних утворень визначає своєрідність і соціальну значимість кожної конкретної особистості [3].

На думку С.Н. Бегидової та Т.Н. Піддубної, позиція, у більшій мірі відображає спрямованість і стремління особистості на реалізацію життєвих задач. Вона є індикатором взаємодії зовнішнього і внутрішнього, соціального та індивідуального у людині. У зв'язку з цим Н.М. Боритко відмічає, що «позиція – це найбільш цілісна характеристика людини як особистості та індивідуальності. Якщо особистість – це визначеність позиції людини у відносинах з іншими (у тому числі і в процесі професійної діяльності), то індивідуальність – це визначення власної позиції у житті, самовизначеність всередині самого свого життя...» [1, 5].

Найчастіше «позиція» аналізується в контексті теорії ставлень (В.Н. Мясичев, Б.Г. Ананьєв, Б.Ф. Ломов, Т.Н. Мальковська, К.О. Абульханова-Славська тощо) і трактується як система ставлень людини до світу, до людей, до свого призначення у світі, що виявляється у відповідній поведінці та вчинках.

Так, В.Н. Мясичев позицію особистості визначає як індивідуально-цілісну систему суб'єктивно-оцінних, свідомо-вибіркових ставлень до дійсності. Вони формуються в діяльності, забезпечують психологічний зв'язок із оточуючим світом, проявляються в переживаннях і діях.

Діяльність і поведінка однієї і тієї ж особистості в кожний конкретний момент визначаються її ставленням до різних сторін дійсності. Про це В.Н. Мясичев пише: «Ставлення – сила, потенціал, що визначає ступінь інтересу, ступінь вираженості емоцій, ступінь вираженості бажання чи потреби. Ставлення тому є рушійною силою особистості» [2, с. 237]. Він відзначає, що ставлення мобілізують функціональні можливості психічної діяльності для задоволення потреб та інтересів, тим самим створюючи нову потребу, задоволення якої піднімає на новий щабель функціональну характеристику на основі оволодіння досвідом, новими засобами діяльності. Сказане повною мірою стосується і позиції особистості, оскільки вона є системою її ставлень.

Ставлення, а отже і позиція як система ставлень, розглядаються як ядро суб'єктності, виступають не тільки умовою розвитку людини, але і важливим показником її зрілості. Позиція характеризує

«місце» людини у її життєдіяльності. Сукупність утворюючих позицію суб'єктивних ставлень (ціннісні орієнтації, інтереси, мотиви, установки тощо) Б.Ф. Ломов визначає як «кістяк» внутрішнього світу особистості, як основу її структурної інтеграції. Позиція – це сутність особистості, система координат, що дозволяє орієнтуватися в оточуючому світі [2].

Спираючись на розуміння позиції як ставлення, дослідники конструюють поняття «позиція особистості», «суб'єктна позиція», «внутрішня позиція», «життєва позиція», «соціальна позиція», «професійна позиція» тощо (К.О. Абульханова-Славська, Б.Г. Анаєв, Л.І. Божович, Е.В. Бондаревська, Н.М. Боритко, С.М. Годник, І.С. Кон, Ю.Н. Кулюткін, Б.Ф. Ломов, Т.Н. Мальковська, В.Н. Маркін, А.К. Маркова, В.Н. Мясичев, С.Л. Рубінштейн, В.О. Слассьонін, Г.С. Сухобська та інші).

Отже, можна ствержувати, що формулювання поняття «позиція» неодмінно містить три характеристики: місце (у різних просторах); ставлення (до кого-небудь, до чого-небудь); діяльність зумовлена цим ставленням.

Підсумовуючи наукові підходи до трактування поняття «позиція», можна зробити висновок, що в рамках соціологічного підходу позиція особистості розглядається, як умова для прояву особистості, де позиція відображає соціальний статус, положення або ролі особистості. В рамках психологічного підходу позиція інтерпретується як стійкий структурний компонент особистості, що відображає певну поведінку людини як суб'єкта, представлену основними ставленнями, які регулюють прояви особистості у всіх сферах життєдіяльності.

Список використаних джерел:

1. Боритко Н. М., Мацкайлова О. М. Становление субъектной позиции учащегося в гуманитарном пространстве урока: Монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев. – Волгоград: Изд-во ВГИПКРО, 2002. – 132 с.
2. Мясичев В. Н. Психология отношений / В. Н. Мясичев под ред. А. А. Бодалева. – Москва, Воронеж, 2003. – 400 с.
3. Ондо Анже А. М. Науково-теоретичні підходи до вивчення життєвої позиції як психологічного феномена / Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 22. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. – С. 382-395.
4. Психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, – 494 с.

5. Радчук Г. К. Аксіопсихологія вищої школи. Монографія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – Видання друге, розширене і перероблене. – 380 с.

Данильчук В.М.
аспірант,
Класичний приватний університет

СПОСТЕРЕЖЛИВІСТЬ ЯК ПРОФЕСІЙНА ЯКІСТЬ ПСИХОЛОГА

Характер сприйняття особистістю оточуючого світу залежить певною мірою від рівня розвитку її особистісних якостей. Так, однією з важливих умов адекватного сприйняття особистості, на думку С. Максименко, є спостереження і спостережливість. Вони відіграють велику роль в навчанні та трудовій діяльності людини. Рівень уміння спостерігати залежить як від навчання спостереженню, так і від спостережливості як якості особистості [2].

Спостережливість як якість особистості є професійно важливою для великої групи професій. Наприклад, ряд вчених [3, с. 133] розглядає спостережливість педагога і розуміє її як вибіркочу спрямованість сприймання, що виявляється в легкості виокремлення педагогічно інформативних деталей у діяльності й поведінці інших осіб. Окрему групу наукових підходів становлять дослідження психологічної сутності спостережливості як професійної якості психолога. Саме в цьому ракурсі ведуться наші наукові роздуми.

Сутність даного феномену розкриває в своїх працях Л. Регуш і зазначає, що: «Спостережливість, як і будь-яке психічне явище, – елемент складної системи і саме тому має різноманітні багаторівневі зв'язки з різними сторонами психічного життя людини. З одного боку, вона обумовлена будовою і чуттєвістю зорового аналізатора, з іншого – особливостями пам'яті та мислення і в той же час включена в цілісну структуру психіки людини через її минулий досвід, спрямованість, емоційні переваги» [5, с. 114].

В. Лабунська в своїх працях розглядає спостережливість в структурі соціально-перцептивних здібностей людини і розкриваючи портрет суб'єкта ускладненого спілкування вказує на низький рівень їх розвитку, а саме: